

LIGETI DÁVID

A MAGYAR TÖRTÉNETI EMLÉKEZET AZ ANDRÁSSY- LOVASSZOBOR 1906. ÉVI AVATÁSÁNAK TÜKRÉBEN

KIVONAT: Tanulmányomban gróf Andrássy Gyula lovasszobrának létrehozásán keresztül mutatom be a dualista Magyarország történeti emlékezetének főbb aspektusait. Az emlékmű tervezésétől (1890) az avatásig tizenhat év telt el. A szobor 1906. évi átadása ezen esztendő kiemelkedő kulturális eseménye volt, jóllehet ebben az évben került sor Rákóczi hamvainak kassai újratemetésére, valamint a budai Várban Szent István lovasszobrának felavatására is. E három esemény a második Wekerle-kormány legjelentősebb kulturális eseményeit jelentette, egyben a koalíciós kabinet számára is meghatározó fontossággal bírt, mivel az 1905. évi belpolitikai válság végét jól lehetett e módon demonstrálni. Andrássy szobrának avatását maga az uralkodó, Ferenc József végezte. Az emlékműről szóló viták jó alkalmat kínálnak arra, hogy Andrássy korabeli megítélését, szerepét árnyalhassuk és a dualizmus egyik legjelentősebb magyar politikusának helyét és jelentőségét meghatározzuk. A tanulmányban korabeli cikkek, visszaemlékezések révén mutatom be a magyar történeti emlékezet alakulását.

KULCSSZAVAK: Andrássy Gyula, Osztrák–Magyar Monarchia, lovasszobor, I. Ferenc József, Wekerle Sándor, Mikszáth Kálmán, történeti emlékezet

Bevezetés

1906. december 2-án Budapesten az Országház (ma Kossuth) téren ünnepélyes külsőségek közepette felavatták Andrassy Gyula gróf, miniszterelnök lovasz-szobrát. A ceremónia az esztendő kiemelkedő kulturális eseménye volt, amelynek rangját hűen jelezte, hogy a király, I. Ferenc József leplezte le a szobrot. A budai várbeli Szent István-szobor májusi felavatása, valamint Rákóczi Ferenc és társai hamvainak kassai októberi újratemetése¹ révén ez az év a dualizmus kultúrpolitikájának egyik legfontosabb időszaka volt, amely a magyar történeti emlékezet hű lenyomatát is képezte.² A történeti emlékezet legfontosabb manifesztációja ebben az időszakban az országos – tömeges – szoboravatás volt. E folyamat egyik legmeghatározóbb eleme volt a dualista időszak kiemelkedő, egyben első kormányfője szobrának felavatása.

A II. Wekerle-kormány (1906–1910) – amely a dualista időszak egyetlen koalíciós kormánya volt – fontos belpolitikai sikert ért el a ceremóniával: az ország politikai vezetői félretették a szokásos torzsalkodásokat, és a '48-as és '67-es nézetek egy pillanat erejéig nem egymást kioltó, hanem komplementer erőkké változtak. Míg Rákóczi hamvainak hazahozatala elsődlegesen a '48-as tábor számára jelentett különösen nagy eredményt, addig Andrassy szobrának felavatása a '67-esek számára volt kedvesebb; azonban mivel mindkét történelmi személyiség integrálni tudta a magyar közvéleményt, mindkét ceremónia meghatározó szerepet töltött be a kor emlékezetpolitikájában.

Mikszáth Kálmán gondolatait idézve, „együtt volt megint az egész nemzet: mint egy arany a bronz a széteső dongákat, ez a név [ti. Andrassyé] összerántotta az összes pártokat, főművének, a kiegyezésnek ostromlóit és támogatóit”.³ Az emlékmű átadásával Budapest harmadik lovasszobra készült el, jóllehet

1 Ez az esemény méltán nevezhető Wekerle „1906. április 8-i kormányalakítása után a miniszterelnök és kormánya „első látványos lépéseinek egyikének”. Kincses 2003, 57.

2 Ferenc József a szobor avatása mellett ezekben a napokban adta át a Szépművészeti Múzeumot, a Ráth Múzeumot, valamint a Szent István-bazilika zárókövét is. Lásd: A hét eseményeiből. *Tolnai Világlapja*, 6. (1906) 49. sz. 390.

3 [Mikszáth Kálmán] M. K.: Andrassy szobra. *Vasárnapi Ujság*, 53. (1906) 49. sz. 793.

Andrássy szobra eredetileg a főváros első effajta emlékműve lett volna,⁴ azonban a tizenhat évig húzódó megvalósítás révén Savoyai Jenő és Szent István várbeli emlékművei megelőzték azt.

Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a magyar történeti emlékezet főbb jellemzőit bemutassam az Andrássy-szobor felállításának tükrében.

Andrássy Gyula gróf alakja

A dualizmus korszakának első miniszterelnöke minden bizonnyal alaposan ismert a Tisztelt Olvasó számára, ezért csak néhány olyan szempontra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek történeti emlékezetét meghatározták.

A gróf 1823-ban született és ifjú arisztokrataként vett részt a nemzeti identitásunk alapját képező 1848/49. évi forradalom és szabadságharcban. Jóllehet szerepe nem volt jelentősnek mondható,⁵ tény, hogy távollétében *in effigie* (jelképes) módon – nevét egy bitófára tűzve – felakasztották. A következő években a magyar emigráció egyik legjelentősebb személyévé vált. Az 1860-as évek elején politikai súlya jelentősen megnőtt és minden túlzás nélkül állítható módon a kiegyezés egyik atyjává lett. Ebben meghatározó szerepet játszott a hazánkkal szimpatizáló Erzsébet királynéval való kiváló kapcsolata. Miután Deák Ferenc nem kívánt közhatalmi funkciót betölteni, Andrássy vált közjogi értelemben a kiegyezés utáni Magyarország vezetőjévé, annak első miniszterelnökévé. A kormányfő a nádort helyettesítő funkcióban⁶ tette Ferenc József fejére a Szent Koronát, ezzel pedig szimbolikus értelemben is legitimálta az uralkodó hatalmát.

Andrássy nemzetközi szempontból viszont már a Monarchia külügyminisztereként játszott a legfontosabb szerepet, amikor a berlini kongresszuson erélyesen képviselte a dualista állam érdekeit, megteremtve Bosznia–Hercegovina okkupációjának jogi hátterét. Ezért nem véletlen, hogy a koronázás mellett

4 A berlini kongresszus. *Vasárnapi Ujság*, 51. (1904) 49. sz. 832.

5 Bár a kortársak is rögzítették, hogy Andrássy igen fiatalon, 25 évesen – 1848 áprilisában – lett Zemplén vármegye főispánja. Kozári 2018, 34.

6 Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Deák nem a miniszterelnöki tisztséggel akarta összekötni, hanem egyénileg kívánta Andrássyra ruházni ezt a funkciót. Kozári 2018, 84.

ezt az eseményt örökítették meg Andrassy pályájából. E tisztségében I. Ferenc József közeli bizalmasa, egyik legfontosabb beosztottja lett. Mindezt az is bizonyította, hogy a volt miniszterelnök és közös külügyminiszter temetésén maga az uralkodó is részt vett.⁷

Andrassy fontos szerepet vállalt a magyar királyi honvédség 1868. évi újbóli felállításában, valamint mindvégig meggyőződéssel vallotta a közös császári és királyi haderő erősítésének szükségességét is.⁸

Az emlékmű előkészítése

Ahhoz, hogy az Andrassy-szobor avatásának magyar történeti emlékezetre való hatását bemutassuk, célszerű összegezni a lovasszobor felállításának történetét.⁹

Az emlékmű története egészen 1890-ig nyúlik vissza, amikor az Országgyűlés – közvetlen Andrassy halálát követően – elfogadta a lakonikus 1890. évi III. törvénycikket. A *gróf Andrassy Gyulának állítandó emlékről* című jogszabály mindössze két paragrafusból állt, amelyek kimondták, hogy 1. § Gróf Andrassy Gyulának a trón és a haza iránt szerzett érdemei elismeréséül Budapesten államköltségen emlék állítandó, valamint 2. § Ezen törvény végrehajtásával a ministerium [vagyis a kormány – L. D.] bízatik meg.¹⁰ A törvény elfogadása világossá tette, hogy a dualizmus zenitjén a magyar politikai elit számára mit is jelentett Andrassy. A „szép akasztott”¹¹ arisztokráciában nem pusztán a magyar nemzet kiemelkedő politikusát tisztelték, hanem az európai jelentőségű államférfit is – különösen az 1878. évi berlini kongresszuson betöltött szerepe miatt.¹²

7 Kozári 2018, 217.

8 Angyal 1941, 37–38.

9 A szobor felállításához lásd: Borovi 2017.; Szatmári 2014.

10 <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89000003.TV&targetdate=&printTitle=1890.%20%C3%A9vi%20III.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&dbnum=77&referer=1000ev;>
a letöltés időpontja: 2021. május 18.

11 Kozári 2018, 41.

12 A kongresszuson Andrassy a Monarchia külügyminisztereként valóban fontos közvetítő szerepet töltött be az 1877–78. évi orosz–török háborút követő zűrzavaros balkáni helyzet

A jogszabály egyszersmind az Andrássy-kultusz keresztlevelét is kiállította, hiszen a volt miniszterelnök emlékezetét állami szintre emelte.

Már 1890-ben heves vitákat generált, hogy milyen formában örökösség meg Andrásst. Egy korabeli szellemes meglátás szerint míg Deák budapesti emlékművénél az volt a kérdés, hogy „a haza bölcsét” állva vagy ülve ábrázolják,¹³ addig a volt miniszterelnök esetében a lovon vagy gyalog kérdése volt a meghatározó.¹⁴ Tekintettel arra, hogy Budapesten ekkor még nem állt lovasszobor, jelentős érvek estek a latba e forma, amelyet kezdettől fogva felkarolt és támogatott az Andrássy-család.¹⁵ A folyamatot gyorsította, hogy II. Vilmos német császár 1897. évi budapesti látogatása során hiányolta a szobrokat a magyar fővárosból, ennek hatására Ferenc József tíz szobrot adományozott a székesfővárosnak.¹⁶

E döntés később nagy vitákat váltott ki, leginkább abban a tekintetben, hogy mivel Andrássy diplomataként érte el döntő sikereit, mennyire van értelme egy diplomatát lóra ültetni. Több ellenző is akadt: Lyka Károly művészettörténész pl. így értékelt: „Nem tudjuk, miért kell a bronz Andrásynak éppen lóháton ülnie, holott mindazt, amiért hírneves lett, nem lóháton végezte.”¹⁷ Lyka azonban megfélekedezett arról, hogy Andrássy az 1848–49-es szabadságharc során

rendezésében, és az európai erőegyensúlyt végzetes módon fenyegető orosz expanzió megfékezésében, még ha a magyar közvélekedés fel is nagyította ezt a szerepet. Pl. „Nem annyi erőszakkal, mint Bismarck, Gorcsakov ravaszsága nélkül és nem használva Salisbury angol góggal adott tanácsait, egészen a maga gondolkodása szerint irányította a berlini kongresszust is, hogy a kiegyezés, a hármas-szövetség mellé megalkossa a Monarchia harmadik nagy védőfalát, a háborgó Balkán egyensúlyát.” Andrássy Gyula. *A Hét*, 17. (1906) 48. sz. 789. – Itt jegyzem meg, hogy a berlini kongresszust követően magyar politikus világpolitikai jelentőségű szerepet csak egyszer, 1914-ben játszott. (Gróf Tisza István az ún. júliusi válság során.)

13 Erre a problematikára legújabbán lásd: Cieger 2017, 1257–1260.

14 Borovi 2017, 65.

15 Ennek ellenére a lovasszobor formát igen sokan kritizálták már a kortársak közül is. Sík Sándor piarista költő például úgy vélte, hogy „Fadrusz kolozsvári Mátyás-szobrához nagyszerűen illik a lóháton ülő, győzelmes hadvezér alakja; de már a pesti Andrássy-szobor láttára önkéntelenül is azt kérdezi az ember: miért kellett ezt a diplomatát lóra ültetni?” Farkas 1989, 58.

16 Liber 1934, 210.

17 Lyka Károly: Zala Andrásnya. *Új Idők*, 12. (1906) 50. sz. 578.

huszár-törzstisztként többször tett tanúbizonyságot bátorságáról.¹⁸ Ráadásul az az igény is megfogalmazódott, hogy Andrassy alakját az 1867. évi királykoronázásra érkező – a nép között lovagló! – államférfiként örökítsék meg. Sokan értettek egyet Mikszáth 1906. évi gondolataival, miszerint „Európa más nagy városaiban ezek [a lovas szobrok] a legérdekesebb látványosságok. Nem csoda, ha a mi közönségünk szintén lovas szobrokra vágynak. S hogy e tekintetben kielégíttessék, egy a parlamentben, az íróasztalnál és a diplomácia parkettjén imponáló pályának fényes, sőt varázslatos ragyogású alakját kellett úgyszólván ráerőszakolni a lóra”.¹⁹

Az ellenvéleményeket talán a *Fővárosi Lapok* 1890-es számában összegezték a legjobban: „Nem mint katona, paripa hátán, ágyútűzben szerezte meg halhatatlan érdemeit, hanem a szószéken, a dolgozó szobában segíté elő a ki egyezést, a monarchia tekintélyét, nemzete dicsőségét és a békét biztosító nagy szövetséget. Érdemei nagy láncolatának e csúcspontjai tollhoz, szóhoz, papírhoz vannak kötve. Katonai alkotása csak egy van feledhetetlen és örök hálára méltó: az új honvédség megalkotása, a nemzeti eszme e fegyveres kifejezése. Lesznek, akik ez alkotást fogják főleg szem előtt tartani, midőn azt hangoztatják, hogy lovas szobrot neki! Hogy szebb, impozánsabb lenne az bizonyos; de hogy az egész közpálya jellemzésére szolgálna-e, az már kérdéses.”²⁰ A szobor elkészültének elhúzóda az eredményezte, hogy a Wenckheim Béla báró, volt miniszterelnökről készített lovasszobor „megelőzte” Andrassyét, igaz, előbbit Kisbéren állították fel.²¹

Az az igény is hamar megfogalmazódott, hogy az emlékművön megjelenjék a király koronázásakor és a berlini kongresszuson tevékenykedő politikus alakja, ezért két oldalsó dombormű terve is felmerült. A szobor elkészítésére a kormány bizottságot hozott létre, Gróf Andrassy Gyula Emlékbizottság néven,

18 Az egyik legismertebb anekdota szerint az isaszegi csatában Andrassy ordonáncként a legnagyobb veszedelmek közepette vitte Damjanich parancsát az egyik huszárezredhez. Botond: Apróságok gróf Andrassyról. *Pesti Hírlap*, 1906. december 3. 36.

19 [Mikszáth Kálmán] M. K.: Andrassy szobra. *Vasárnapi Ujság*, 53. (1906) 49. sz. 793.

20 D.: Lovon vagy gyalog? *Fővárosi Lapok*, 1890. március 27. 2.

21 Borovi 2017, 65.

amely az emlékmű felállításának előkészületeit koordinálta.²² A grémium tagja volt a magyar politikai elit krémje (pl. Tisza Kálmán, Wekerle Sándor, Csáky Albin, Szapáry Gyula), de csak egyetlen művész, Ybl Miklós foglalhatott benne helyet. Mindez jól mutatta, hogy a kormány elsősorban a politikai, társadalmi szempontokat tartotta fontosnak az emlékmű megvalósítása során, míg a szűkebb értelemben vett művészeti kérdések ezeknek rendelődtek alá.²³

Szapáry Gyula miniszterelnök 1890. július 17-én levelet intézett Budapest vezetéséhez, amelyben arra tett javaslatot, hogy „a szóban levő emlékszobor azon az úton [vagyis a mai Andrassy úton] állíttassék fel, mely éppen az elhunyt nagy államférfiú kezdeményezésnek köszöni létrejöttét, s egyik maradandó emlékét képezi sokoldalú, sikerdús működésének”.²⁴ Szapáry levelét azzal zárta, hogy biztos „a főváros közönségének együttműködésében”. A főváros mérnökei még ez évben véleményezték a terveket, és összegző jelentésük 1890. november 10-én nem javasolta a városligeti helyszínt, mivel „a kiszemelt pont egyszerű szobormű felállítására nem alkalmas”. Ehhez járult még az ún. Képzőművészeti Bizottság ellenvéleménye is, amely aláhúzta, hogy a szobor egyedül állva nem érvényesülhetne – a mai Hősök tere – helyszínén, „más építménnyel összekötni pedig a pénzügyi nehézségeken túl már azért sem volna ajánlatos, mert ez esetre az Deák Ferencnek szobrát nagymérvben felülmúlná, mit pedig alig óhajthat valaki”.²⁵ Fontos elemként jelent meg tehát az Andrassy-szobor viszonya „a haza bölcséhez”. A bizottság 1891. november 8-án rögzítette: „Csak lovas szobor kívánandó”.²⁶

22 Liber 1934, 265.

23 Ez a jelenség szinte általános volt a korszakban, ezért is hívták Budapestet „a rossz szobrok fővárosának”, ahol „nem a legjobb mű lett a nyertes, hanem egy konvencionális szoborminta, amely megnyerte a konvencionális ízlésű bizottság tetszését”. Lyka 1983, 14–15.

24 BFL IV. 1407. b. III/2493/90. ME 2263/1890.

25 BFL IV. 1407. b. III/2493/90.

26 Borovi 2017, 67.

A szobor tervezése

A szobor megvalósítására 1892. július 18-án nemzetközi tervpályázatot írtak ki, melyre összesen tíz művész kandidált, köztük négy külföldi. Jóllehet megfogalmazódott az az igény, hogy a bíráló bizottság az „általános közszemlélt követően”, valamint „a sajtó, és az illetékes szakférfiak nyilatkozása után hozzon ítéletet”, vagyis a közvéleményt figyelembe véve döntsenek a győztes pályázatról, a grémium végül maga döntött a kérdésben. Zala György lett a nyertes.²⁷

A szobrász eredeti terve még grandiózusabb lett annál, mint amely végül megvalósult. Andrásy szobrát ugyanis egy oszlopcsarnok övezte volna; ezeket a terveket végül a millenniumi emlékmű megépítése során felhasználták. A pályázaton második helyezést ért el Gustav Eberlein német szobrász, akivel szemben a legfőbb kifogás az volt, hogy terve túlságosan emlékeztetett I. Vilmos berlini szobrára. Még érdekesebb számunkra a harmadik helyezett pályamű, amelyet Stróbl Alajos nyújtott be: a művész ugyanis az épülő Országház déli oldalához – lényegében a mai helyére – álmodta meg a szobrot. Stróbl abban a pillanatban örökítette volna meg Andrásyt, amikor az kucsmáját felemelve a királykoronázáskor, elkiáltotta magát: éljen a király!²⁸ A bíráló bizottság optimistán tekintett a jövőbe, és kijelentette: „általában az egész pályázat arról győzött meg bennünket, hogy a magyar szobrászat folytonos fejlődésben van és erős a hitünk, hogy ezen a téren is megálljuk a versenyt a külfölddel, amire biztató zálog Zala György diadala”.²⁹

Miután a szobor jellegét eldöntötték, fontos problémát jelentett a helyszín kiválasztása. Az eredeti elképzelés a szobrot a mai Hősök tere közelébe helyezte volna, ez ellen azonban több művészforum tiltakozott, mivel attól tartottak, hogy Andrásy szobra így csak jó időben lesz a főváros egyik forgalmas pontján, vagyis az emlékmű „nyári” lesz.³⁰ Jóllehet 1894-ben szerződésben rögzí-

27 Dr. Kovács Dénes: Gróf Andrásy Gyula szobra. *Vasárnapi Ujság*, 40. (1893) 43. sz. 717.

28 Uo. 718.

29 Ua.

30 Liber 1934, 267.

tették, hogy „a szobor az Andrassy út városligeti végződésében állítandó fel”, és már a részleteket is jelentős mértékben kidolgozták,³¹ hamarosan felmerült, hogy a szobrot az épülő Országház mellett kell felállítani, még pontosabban annak déli homlokzatánál fogják elhelyezni. Az erről szóló döntést 1895. május 7-én hozták meg.³² Érdekes, hogy maga Zala ellenezte ezt a tervet, mivel „Duna-partunk annyira el van halmozva szobrokkal, hogy úgy tűnik fel, mint egy valóságos szobor-kirakat, lévén csaknem valamennyi fővárosi szobor a Duna-parton van felállítva, ami talán mégsem a legszerencsésebb idea”.³³

Zala minden követ megmozgatott, hogy ne az Országház melletti tér legyen a szobor helye. 1897. április 18-án ezért levelet intézett Bánffy Dezső miniszterelnökhöz, amely a következőket tartalmazta: a tervezett helyszín teljesen alkalmatlan a szobor felállítására „annak nagysága és nagy aránya” miatt, valamint az teljesen ignorálná „az érdemdús nagy államférfi emlékét is”. Zala kijelentette, hogy bár „Deák Ferenc és Széchenyi István szobrai ugyan szintén a Duna-parton állanak ugyan, de egy központi téren”, egyben sértődötten azt is megjegyezte, hogy „legkevésbé hittem azonban, hogy e nagy fontosságú kérdés megoldásánál szerény csekélységem, mint a szobrot megalkotó művész teljesen mellőztessék!” Végso érvként pedig azt is közölte, hogy a szerencsétlen helyszínválasztás nemcsak a szobor minőségét rombolja, hanem a művész reneoméjét is károsítja.³⁴

Miután egyértelművé vált, hogy a politikai vezetés ragaszkodik az Országház-közei helyszínhez, Zala annak keleti oldalához (nagyjából a Horthy-kor-

31 BFL IV. 1407. b. VII. 12595/1894. Komoly tervek készültek például a szobor ideiglenes terrasszal való körülvételére, hogy a mai Múcsarnok helyén álló artézi kutakhoz biztosítsák a bejutást.

32 MNL OL Miniszterelnökség K 26 667. doboz XXX. tétel 187. Az Andrassy út mellett a Vár is felmerült mint lehetséges helyszín, mégpedig a Hentzi-szobor helyén. Borbás 1999, 37.

33 MNL OL Miniszterelnökség K 26 667. doboz XXX. tétel 190. Az elhelyezéssel kapcsolatban – mint minden lovas szobor esetében – Andrassy emlékműve esetében is felmerült az a kérdés, hogy merre fog nézni a ló fara. Mivel az pont az Országház felé esett, ez sok kellemtelenkedő polémiára adott alkalmat. Pl. „Csodálatos, hogy a ló, az Andrassy lova, éppen azzal a részivel fordul a magyar parlament felé, mely része – magunk közt legyen mondván – éppen nem parlamentáris része.” A meglovasított diplomata. *Népszava*, 1906. december 4. 7.

34 Szatmári 2014, 142.

szak alatt felállított Rákóczi-lovasszobor helyszínére) kívánta elhelyezni az emlékművet. A helyszín körüli mizériák azonban csak az egyik gondot jelentették: a művész már a szobor modelljének készítése során időzavarba került, és nem tudta tartani az eredetileg rögzített három éves határidőt.

A viták és késések ellenére a szobrász megbízása egyszer sem forgott komolyabb veszélyben, amelyben a szobrász kiváló reputációja mellett az is szerepet játszott, hogy szinte egy időben kezdődtek meg Szent István (Stróbl Alajos), valamint Mátyás király (Fadrusz János) lovasszobrának munkálatai,³⁵ így nehezen lehetett volna – különösen hazai művésszel – Zalát pótolni.

1901 tavaszán a Műcsarnok évszakos tárlatán már maga Ferenc József faggatta Zalát a szobor készülségi állapotát illetően, valamint megkérdezte a művészt, hogy megfelelő hely lesz-e annak a Parlament előtti tér. Zala korábbi véleményét megváltoztatva, egyértelmű igennel válaszolt.³⁶ Ekkor az volt a terv, hogy a szobrot az Országházzal egy időben avatják fel.³⁷

Zala 1902. március 2-án levelet intézett Széllhez, amelyben közölte, hogy „az Andrassy-szobor végleges nagy fősz [gipsz] mintája a befejezés stádiumában van. Sőt már a múlt hónapban befejezhettem és átadhattam volna azt [...] ha túl szigorú művészi ambícióból kifolyólag nem alkalmaznék önmagammal szemben oly szigorú kritikát, hogy a laikus, de még a szakértő műbíráló figyelmét is első megtekintésre könnyen kikerülő kisebb eltéréseket nem akarnék mind jobban és jobban tökéletesíteni”.³⁸ Zala a lehető legnagyobb hitelességre törekedett, a ló modelljére rátette a 17. századi díszes – koronázásoknál használatos – lószerszámokat.

35 Borbás 1999, 37.

36 Uo. 41.

37 Andrassy Gyula szobra. *Vasárnapi Ujság*, 48. (1901) 37. sz. 601.

38 Szatmári 2014, 147.

A szobor elkészül

A végrehajtó bizottság új elnöke, Gromon Dezső báró 1906. szeptember 2-án elégedetten jelenthette, hogy a szobor lényegében elkészült.³⁹ A munkálatok előkészítése során a berlini kongresszust ábrázoló dombormű váltotta ki a legpozitívabb reakciókat. Az értékelő bizottság még 1904 januárjában kiemelte a „művészi koncepció azon helyes megoldását, hogy úgy sikerült a művésznek gróf Andrásynak a 20 főből álló csoport főalakjává kiképezni, hogy emellett a többi alak perspektívájának hatása sem szenved”⁴⁰ Szintén pozitív visszhangot váltott ki Andrásy lovas alakjának megformálása, valamint arcának élethű ábrázolása: a miniszterelnök özvegye kijelentette, hogy ez az általa ismert legpontosabb Andrásy-képmás.⁴¹ A volt miniszterelnök-diplomata attribútumát azzal kívánták hangsúlyozni, hogy Andrásyt fedetlen fővel ábrázolták.⁴²

Zala a szobor talpazatának két domborművével is mesterművet alkotott. Az egykorú beszámolók aláhúzták, hogy mindkét jelenetet sikerült úgy megkomponálni, hogy Andrásy központi szerepet játszik, és mégsem sérül a történelmi hűség: a berlini kongresszuson a központi alak Bismarck, akinek Andrásy mond valamit, és erre figyelnek az európai diplomaták.⁴³ Egyszersmind ezzel azt is ki lehetett emelni, hogy a kiegyezés megkötése idején a magyar politika kifejezetten poroszellenesnek volt tekinthető.⁴⁴ Ferenc József megkoronázásánál pedig azt a pillanatot örökítette meg a művész, amikor Simor János her-

39 A 2015–16-ös rekonstrukcióhoz hasonlóan maga a lovasszobor már korábban elkészült, és a két bronz domborművet fejezték be ekkor – a dualista korszakban azonban mindaddig deszkapalánkkal vették körül az emlékművet, amíg utóbbiak el nem készültek.

40 MNL OL Miniszterelnökség K 26 666. doboz XXX. tétel 234.

41 Borbás 1999, 40. Más művészettörténeti vélemények is Andrásy alakjának reális ábrázolását emelték ki. Lyka Károly például így fogalmazott: „Afféle anyagserű plasztikai látlelet támad így, amely olyan hiteles, mint egy hivatalos inventárium. A szobrász Andrásyt huszártábornoki egyenruhában ültette lóra, az egész előírásos fölszerelés [...] Csak más fejet kellene ráforrasztani, s akármilyen más honvédtábornoknak lehetne szobra.” Lyka 1983, 42.

42 A berlini kongresszus. Zala György domborműve gróf Andrásy Gyula szobrán. *Vasárnapi Ujság*, 51. (1904) 49. sz. 832.

43 A dombormű készítése során Anton von Werner közismert festménye szolgált például.

44 Mindehhez lásd: Orosz 2019, 453–454.

cegprímás és a nádori jogkört betöltő Andrássy az uralkodó fejére helyezik a Szent Koronát.⁴⁵ A dombormű centrumában térdelő királyt ugyanakkor elrejti az érsek és Andrássy – mivel éppen a koronát helyezik a király fejére. Sokkal hangsúlyosabb Erzsébet királyné alakja, valamint Deáké – miközben a „haza bölcsé” valójában részt sem vett a szertartáson.

Fentiek tükrében nem meglepő, hogy a Wekerle-kormány 1906. szeptember 26-án Ferenc József királyt is meghívta az avatási ünnepségre.⁴⁶ Az elvégzett munka utáni lelkesedés során Gromon Zala Györgyöt a Tudomány és Művészet Díszjelvényének kitüntetésére terjesztette fel. Érvelése szerint: „A köszönetet, melyet az emlék felavatása fel fog idézni, táplálni fogja bizonyára nemcsak az a tudat, hogy a haza nagy fiának emlékét, s azokat a hervadhatatlan érdemeket, melyeket királya és hazája irányában szerzett az utókor előtt, az enyészettel beláthatatlan időnkig dacoló szobormű is fogja nemzeti históriánkkal párhuzamosan hirdetni”.⁴⁷ Gromon ekkor még nem sejthette, hogy „az enyészettel beláthatatlan időnkig való” dacolás alig egy emberöltőig fog tartani...

A volt miniszterelnök történeti emlékezete a magyar állam prosperálásával kapcsolódott össze. Jól illusztrálja mindezt Zala György személete, aki a szobor készítésének idején, 1905-ben így foglalta össze ars poeticáját Fülep Lajos művészettörténésznek: „Szeretem mindazt, ami klasszikus. A reneszánszhoz érzem magam közelebb [...] én a klasszikus művészet híve modernnek érzem magam [...] a klasszikus formákat megtartom [...] A derűt szeretem, ez legyen a művészet feladata ne a nyomor [...]. „A művészet adjon derűt, a nyomort hagyja meg másnak, a szocialistáknak!”⁴⁸ Úgy vélem, e mentalitás maximálisan érvényesült Zala egyik fő műve, az Andrássy-szobor elkészítése során.

1906-ban a dualizmus korának első magyar miniszterelnöke – parafrázissal élve – „újjászülető nemzeti középlétünk mementóját” testesítette meg. Az Andrássyt övező tiszteletet Mikszáth találóan így fogalmazta meg: „Andrássy Gyula gróf csúcsa volt a magyar úri nobilitásnak és a magyar szellemnek. Ha Deák

45 A berlini kongresszus. Zala György domborműve gróf Andrássy Gyula szobrán. *Vasárnapi Ujság*, 51. (1904) 49. sz. 832–833.

46 MNL OL Miniszterelnökség K 26 666. doboz XXX. tétel 57–58.

47 Uo. 68.

48 Szatmári 2014, 109.

Ferenc a magyar paraszt inkarnációja, azoknak összes bölcsessége egy fejben, Andrássy a magyar úr finomsága, charme-ja és szeretetreméltósága desztillált alakban. Nagy úr tudott lenni, anélkül, hogy gőgös legyen, mindenkit megnyert, sőt megigézett, anélkül, hogy leereszkedőnek látszanék”.⁴⁹

Az avatás

A magyar közvélemény nagy várakozással, egyben meglegedettséggel fogadta a szobor elkészültét, ennek megfelelően a ceremóniára nagy erővel készült mind az ország, mind Budapest: Bárczy István polgármester a rendezői teendők ellátására 23 tisztviselőt jelölt ki, akiktől azt kérte, hogy feladataikat „különös lelkiismeretességgel és pontossággal lássák el, tekintettel Őfelségének az ünnepélyen való megjelenésére”.⁵⁰

A december 2-ai ünnepségen,⁵¹ amely vasárnapra esett, az uralkodó dinasztia részéről a király mellett megjelent Frigyes főherceg (a későbbi cs. és kir. főparancsnok) és felesége, Izabella főhercegné, valamint József Ágost főherceg és neje, Augusztia főhercegné is. Nem meglepő módon viszont nem vett részt a ceremónián a trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceg. Az eseményen jelen volt a teljes magyar kormány, a horvát bán, a fiumei kormányzó, valamint a törvényhozás mindkét háza és a horvát szabor küldöttsége is.⁵² A kormánynak külön kérelmeznie kellett, hogy az Ottó főherceg⁵³ halála miatt elrendelt udvari gyászt függeszék fel, annak érdekében, hogy a résztvevők díszmagyart ölthessenek.⁵⁴

A ceremóniára természetesen az Andrássy-család tagjait is meghívták, sőt, a helyzet pikantériájaként a második Wekerle-kormány belügyminisztere, ifj. Andrássy Gyula, a kabinet tagjaként vehetett részt az ünnepségen.

49 [Mikszáth Kálmán] M. K.: Andrássy szobra. *Vasárnapi Ujság*, 53. (1906) 49. sz. 794.

50 BFL IV. 1409. b/1217. doboz Eln. 3514/1906

51 Sajnos a szakirodalomban a december 6-i dátum is előfordul, mint pl. a fiatal művészettörténész Borovi Dánielnél. Borovi 2017, 89.

52 Liber 1934, 269.

53 A későbbi IV. Károly édesapja.

54 Az Andrássy-szobor leleplezése. *Városok Lapja*, 1906. december 1. 13.

Az ünnepség programja – a korszakban jellemző ütemtervet követve – az alábbi volt:⁵⁵

1. A királyt a miniszterek fogadják, s a részére fenntartott dízsátorba kísérik.
2. A szoborbizottság nevében Széll Kálmán avatóbeszédet mond, és a király engedelmét kéri a szobor leleplezésére.
3. A székesfőváros polgármestere átveszi a szoborművet.
4. A képviselőház és a főrendiház elnöke koszorút helyeznek el a szobor talpazatára.
5. A király távozik a dízsátorból, és a szoborművet körüljárja.

A ceremónia idején enyhe téli időjárás uralkodott,⁵⁶ amely elősegítette, hogy viszonylag nagy, többzres tömeg gyűlt össze az ünnepségre. A *Vasárnapi Ujság* 1906. december 9-i vezércikkében Mikszáth így fogalmazott: „bizonytalán különös, hogy a leglovasabb nemzetnek, akitől a huszárt utánozzák a világ hadseregei, gyalog álljanak majdnem összes ércbe öntött újabb nagyjai, sablonos irattekercseivel. [...] Akár lóháton, akár gyalog van megörökítve gróf Andrássy Gyula, mindenképp alkalmas arra, hogy a magyar ember szíve kevély érzésekben mártódjék meg láttára”.⁵⁷

Az avatási ceremónia rangját természetesen Ferenc József részvétele mutatta a leghívebben: a sors különös játékként az ünnepségre uralkodásának – vagyis császári trónra lépésének! – 58. évfordulóján került sor.⁵⁸ Mindez jól jelezte, hogy a „szép akasztott” emlékművének felavatása sem múlhatott el a dualista Monarchiát oly annyira jellemző antagonisztikus folyamatoktól.

55 Az Andrássy-szobor leleplezése. *Budapesti Hírlap*, 1906. december 2. 10.

56 Az Andrássy-szobor leleplezése. *Pesti Hírlap*, 1906. december 3. 3.

57 [Mikszáth Kálmán] M. K.: Andrássy szobra. *Vasárnapi Ujság*, 53. (1906) 49. sz. 793.

58 A korabeli dokumentumokban nem találtam nyomát annak, hogy volt-e szándékosság ebben az időzítésben. Mindazonáltal a sajtó és a hivatalos közlemények nem hangoztatták ezt a tényt.

Szell Kálmán ünnepi szónoklata

Szell Kálmán volt miniszterelnök orációja foglalja össze legjobban a korszak történeti emlékezetét, így azt érdemes teljes terjedelmében közölnünk:⁵⁹

„Császári és apostoli királyi Felség! Legkegyelmesebb urunk, királyunk! Az 1890. évi III törvénycikk elrendelte, hogy gróf Andrássy Gyulának a trón és a haza körül szerzett érdemei elismerésül Budapesten államköltségen emlék állíttassék. Ezt az emléket avatjuk ma. Felséged minden időkre nevezetessé teszi a mai napot azzal, hogy kegyeletét a nemzet kegyeletével egyesíti. Fogadja Felséged ezért hódolatteljes, mély köszönetünket. A hálás nemzet állítja e szobrot, hogy késő nemzedékek előtt is nagyságát hirdesse annak a férfiúnak, akinek tüneményes alakja Magyarország történelmének egyik legfényesebb lapját fogja mindenkoron értékesíteni. Gróf Andrássy Gyula híven szolgálta királyát és nemzetét. Királyának és hazájának nagyságáért élt. Korszakot alkotó munkásságával dicsőséget szerzett nemzetének és önmagának. Azon kiválasztott férfiak közül való volt, akiket a Gondviselés óvó keze, mely a nemzetek felett is örökösök, különös kegyből, nagy időkben ad a nemzetnek. Kora ifjúságától fogva összeforrt a nemzet érzéseivel és törekvéseivel. Széchenyi a huszonkét éves ifjúról monda: »Hazánknak egy ragyogó fénnel kelő új csillagát ismertem meg.«⁶⁰ Deák Ferenc 1846-ban örömmel üdvözölte első fellépése után, mint a jövő reményét. Midőn sötét, hosszú éjszaka után, amely a magyar közéletre borult, az alkotmányos szabadság napja derengeni kezdett és az országgyűlés termei megnyíltak, Deák Ferenc lobogója alá sorakozott. »Mit akarunk?« – kérde 1861. május 23-án. »Szentcsített törvényes jogainkat; se többet, se kevesebbet. Többet nem kívánhatunk, kevesebbet el nem fogadhatunk«.

59 Szell hagyatékában nem maradt fenn a beszéd szövege, viszont a korabeli sajtó szerencsére leközölte azt. Schwarczwölder 2019, 603–605.

60 Szell ezen a ponton némileg túlzott, mivel az idézett sorok „A Tisza szabályozására Tokajtól Tiszafüredig Társulat” jegyzőkönyvében maradtak fenn. Széchenyi ugyanakkor valóban részt vett a társulat ülésén, és Andrássyval is találkozott. Széchenyi és Andrássy. *Budapesti Hírlap*, 1890. február 20. 6.

1865-ben Deák Ferenc húsvéti szózatában⁶¹ a királyhoz és a nemzethez fordult. A nemzetben az az öntudat kezdett ébredni, hogy a jogfolytonosságnak s az alkotmánynak helyreállítása után az ellentéteket ki kell egyenlíteni és Magyarország önállóságával összhangban rendezni kell a köztünk és az ő felsége közös uralkodása alatt velünk válhatlanul együtt élő országok között fennforgó viszonyokat, hogy helyre kell állítani a király és a nemzet közti bizalmat. Ebben a törekvésben együtt találjuk Andrássyt Deák Ferencsel. Ez a két nagy elme ellenállhatatlanul vonzotta egymást. Mintha érezték volna, hogy mind a kettőre szüksége van királynak és nemzetnek egyaránt. A kiegyezés előkészítése Deák Ferenc nagy koncepciója alapján összeforrasztotta ezt a két nagy embert közös, együttes munkában. Felséged szíve fölkereste a nemzet szívét. Király és nemzet megértették egymást. A kiegyenlítés létrejött. Deák Ferenc indítványára az országgyűlés egyhangú lelkesedéssel Andrássy Gyulát választotta meg, hogy az ország nevében tegye fel a király felkent fejére Szent István koronáját. És mily dicsfénnel övezte körül Andrássy Gyulát a nemzet és a király bizalmának lélekemelő egyesülése, midőn felséged kijelenteni méltóztatott, hogy: »Andrássy Gyulánál, tulajdonságainál fogva, alkalmasabbat és bizalomra érdemesebbet nem választhattak volna.«

Az ország lelkesedése, örömmámora közepette zajlott le a koronázás ünnepe. Következett a kiegyezés végrehajtásának és a magyar állam újjáalakításának nagy munkája. Deák Ferenc a visszaállított alkotmányban a magyar állam életének megadta a kereteit. E kereteket be kellett tölteni. Romokból, erejében megfogyott, gyenge szervezettel, fejletlen erőforrásokkal kellett a magyar államnak újjászületnie. Deák Ferenc providenciális [előrelátó] férfiúnak nevezte gróf Andrássy Gyulát. Felséged bizalma őt állította a kormányzat élére, őt, akinél a reá váró nagy feladatra hivatottabb nem volt. Az ő államférfi nagy tulajdonságai, az ő széles látóköre, az ellentétek kiegyenlítésének nagy művészete, az ő lángelméje, éles látása és alkotó ereje vezette sikerre ezt az óriási munkát.

Felséged bizalma nemsokára a külügyek vezetésére szólítja. Itt, ebben a széles körben fejtette ki csodás ereje, nagy és fényes államférfi tehetsége legjavát.

61 Deák Ferenc *Pesti Napló*ban 1865. április 16-án megjelent húsvéti cikkéről van szó, amely a kiegyezés alapjául szolgált.

Mintha soha más légkörben nem mozgott volna, Andrássy Gyula született diplomatának és Európa legnagyobb államférfiaival egyenrangúnak bizonyult. Új alapokra fektette az egész külügyi politikát.⁶² Új irányzatokat jelölt ki Nyugat és Kelet felé való nemzetközi viszonyainkban. Az ő nagy politikai gondolata volt: benső viszony a Nyugat szomszédos nagy államával és Kelet felé a keleti népek önállósága és minden beavatkozástól mentes szabad fejlődése. Helyreállította a két államból álló Osztrák–Magyar Monarchiának azt a tekintélyét és állását, amely múltjánál és súlyánál fogva megillette.

Politikájának alapvető elvei ma is irányadók. És, amidőn a nemzetek areopágjában [fórumán] Európa többi államférfiaival a Kelet ügyeinek rendezésén dolgozott, hazahozta az Osztrák–Magyar Monarchia állásának megerősítését, hazahozta a békét és az a dicsőség-, amely érte koszorúzta, a magyar névre is becsületet hozott. Politikája betetőzéséül létesítette a politikai érdekek azonossági alapján és a kölcsönös biztonság céljából a nagy szomszéd német birodalommal azt a szövetséget, amely közel harminc év óta, kibővítvé hármas-szövetséggé, Európa békéjének és a közép-európai nemzetközi viszonyok rendjének biztosítója.

Eszményi, tüneményes alakja volt ő közéletünknek. Nagy szelleme a zsenialitás isteni lángjával egyesítette a mély ítélőtehetséget, a nagy államférfiaknak ezt a nagy adományát és igazi ismérvét. Lángelméje az eszmék káprázatosán ragyogó fénysugarait szórta; ítélőtehetségét még sem vesztegette meg saját eszméinek gazdagsága és vakító fénye sem. Az életet mindig a maga valóságában, az igazságot a maga tisztaságában látta. Gyakorlati érzékét, amely a lehetőséggel és a fennálló viszonyokkal mindig eleve számolt, sohasem vesztette el. Abból az erős agyból, amelynek fegyelmezettsége szinte az óramű pontosságára emlékeztetett, gondolatai oly tisztán folytak, amint a forrás vizének csörgedezik kristálytisztá gyöngye. A legszövevényesebb kérdésekhez is meg tudta találni a kulcsot, mint senki más. Megállapodni csak alapos, érett, néha hosszas megfontolás után állapodott meg, de ha határozott, nem ismert sem akadályt, sem ne-

62 Ezzel Széll a berlini kongresszus idején tapasztalható németbarát közeledésre is utalt. Andrássyt e tekintetben alapvetően a cári birodalommal megromlott viszony vezette. Orosz 2019, 454.

héziséget; tántoríthatatlanul haladt a kitűzött cél felé, amelyet éles szeme messze távolban is tisztán látott.

A biztosság érzetével töltötte el egész környezetét. Lényének csodálatos varázsa a habozóban elhatározottságot keltett, a hideg gondolkodóba lelkesedést, a csüggedőbe hitet öntött. Amely ügyet az ő kezében láttuk letéve, arról tudtuk, hogy megoldása biztosítva van. Az ő környezetében mindenki érezte, hogy van egy erős ember, aki nemcsak vezet, de véd és oltalmaz. Jelleme tiszta, mint a színarany és erős, mint a sziklafal. Egész lénye csupa nemesség. Lelke csupa tartalom, eszméi mind egy-egy nagy koncepció. Ragyogó elméje fényt is, meleget is árasztott egyszerre, mint a napnak sugara: elméje fényévei mindig nagy, messze tekintő szempontokból megvilágította a kérdést, úgy, hogy tisztán látta mindenki, mélységes érvelése meggyőződést érlelt és akit meggyőzött, fel is melegítette, el is bővölte egyszersmind. Politikája egyenes és igaz, nyílt és becsületes volt, mint egész lénye. Adott szava akár az írott szerződés. S aki a legnagyobb európai nemzetek legnagyobb államférfiaival együtt működött a világot érdeklő nagy kérdésekben: agyának minden gondolatában, szívének minden dobbanásában magyar volt és magyar maradt, aki hazáját szerette mindenek felett. Bizalom és elismerés kísérte őt a haza határain túl is. Bámulták őt és irigyelték tőlünk. Elismerés és meleg rokonszenv vette körül Ausztriában is. Az európai közvélemény a század egyik legeszményibb, legszebb alakjának, egyik legzseniálisabb, legtöbb sikert aratott államférfinak tartotta.

És elvette tőlünk őt is a sors kegyetlen végzete. Őt, a nemzetnek büszkeségét. Időnek előtte követte ő is időnek előtte eltávozott mesterét. Mint, ragyogó meteor tűnt le, de nem nyomtalanul, mint a meteor. Mély és maradandó nyomokat hagyott maga után a nemzet életében. Megérte munkája sikerét. Mindvégig a király és a nemzet bizalma kísérte őt. Ezt a nagy kincset arra használta, hogy királya és nemzete között a bizalmat erősítse. E bizalomnak arany fonala nem szakadt meg akkor sem, amidőn a hatalom polcáról lelépett. Alkotásai messze túléltek. Mi ércbe véstük emlékezetét; de ő maga önmagának »monumentum exegit aere perennius« [ércnél maradandóbb művet állított magának].⁶³ Meg-

63 Széll Horatius híres szentenciáját – némileg módosított formában – alkalmazta. Horatius, *Carmina* III. 30.

adatott neki, hogy bepillantatható a halhatatlanságba; mert nem hal meg az, akinek áldott emléke nemzete szívében él. Idehelyeztük e szobrot, a szőke Duna ringó habjai mellé, e gyönyörű helyére annak a fővárosnak, melyet ő annyira szeretett szépnek és nagyknak látni.

Itt helyeztük el ezt a szobrot, azon háznak közelében, amelyet az ő kezdeményezésére az ezeréves Magyarország alkotmányának dicsőségére emelt. Itt helyeztük el, szemben azzal a királyi lakkal, amelyet az ő javaslatára Felsőged emelt. Elhelyeztük szimbólumául annak, hogy királyhűség és hazaszeretet elválaszthatatlan fogalmak minden igaz magyar szívében, jelképül annak, amit az ország házának márványfalaiba is bevéstünk, hogy a nemzet és király között való egyetértésben rejlik a trónnak biztonsága, a nemzetnek ereje, jövő nemzedékeknek boldogulása. Éljen hát örökkön örökké Andrassy Gyula szelleme minden magyar ember szívében, amint áldott emléke ki nem vész, amíg a négyes folyam és a hármás bérc között magyar ember lakik. Engedje meg Felsőged, hogy hulljon le a lepel!”⁶⁴

Mint láttuk, a mintegy félórás ünnepi beszéd nem fukarkodott az Andrassy személyével kapcsolatos jelzőkben. Széll klasszikus *aristeiát* mondott el: a gróf történelmi érdemeit úgy foglalta össze, hogy abban a királyt nem sértette meg. Ennek megfelelően a '48/49-es idők Andrassyjáról szinte említést sem tett.⁶⁵ Széll természetesen felidézte Andrassy diplomáciai eredményeit, ám még hangsúlyosabban említette, hogy a volt miniszterelnök és külügyminiszter kiváló hazafi volt, aki számára a hazaszeretet mindennél fontosabb volt.⁶⁶ Hangsúlyosan kötötte össze 1867 Andrassyjának királyhűségét és hazafiságát – egyúttal ezzel definiálva a kiegyezés támogatóinak nemzeti elkötelezettségét. Ezért történik többszöri nyomatékos utalás Deákra is.

64 Az Andrassy-szobor leleplezése. *Pesti Hírlap*, 1906. december 3. 3–4.

65 A *Népszava* gunyoros tudósítása szerint: „De ha már lovon ül Andrassy, hát miért nem ül úgy, mint '48/49-es huszárezredes? Az ilyen ember sokkal büszkébben ficáncoltathatja a lovát, mint a somfordáló, hunyó-búvó diplomata.” A meglovasított diplomata. *Népszava*, 1906. december 4. 7.

66 Az Andrassy-szobor leleplezése. *Pesti Hírlap*, 1906. december 3. 4.

Az ünnepség zárása

Szell orációja után Ferenc József az alábbi szavakkal leplezte le a szobrot: „Őszinte meglepedéssel tölt el, hogy részt vehetek ezen szobormű leplezésén, melyet Magyarország az ő nagy fiának, e hozzá méltó helyen állított. Hálásan emlékszem meg ama soha el nem múló érdemeikről, melyet a boldogult Andrassy gróf királya, hazája és a Monarchia körül szerzett; azon reményemnek adok kifejezést, hogy e kiváló férfiút, aki úgy Magyarország politikai életének, valamint a Monarchia külügyi politikájának ma fennálló új alapját megteremtette, a jövőendő nemzedékek is eszményképül fogják tekinteni. Hulljon le a lepel!”⁶⁷

Ezt követően Budapest székesfőváros alpolgármestere vette át az emlékművet. Vaszilievits János Andrassy működésének fővárosra gyakorolt hatását húzta alá, vagyis a volt miniszterelnökben, „a főváros felvirágoztatásnak jelképét” látta, aki „lángelméjének teremtő erejével a magyar fővárost a világvárosok sorába emelte”.⁶⁸ Vaszilievits némi pátosszal azt is kijelentette, hogy „Andrassy Gyulának emlékét [...] mindenkor hálás kegyelettel fogjuk őrizni és ahányszor rápillantunk, mindannyiszor fel fog szállni lelkünkéből az imaszerű fohász: fény nevére és áldás emlékére!”⁶⁹ A ceremónia koszorúzással zárult, majd Ferenc József Zala kíséretében megtekintette és körbejárta a szobrot. Foerk Ernő építész – aki Zala munkatársa volt az emlékmű készítése során – bizalmas beszámolója szerint a 76. életévét taposó uralkodó „didergett és szaladó tempóban végezte a megtekintést”.⁷⁰ Az ünnepély sikeres lebonyolítását mutatja, hogy még a *Népszava* tudósítója is így fogalmazott: „Szép volt a leleplezési ünnepély, tagadha-

67 Liber 1934, 270.

68 Az Andrassy-szobor leleplezése. *Pesti Hírlap*, 1906. december 3. 4. Az alpolgármester a beteg Bárczyt helyettesítette az ünnepségen, ennek ellenére egy hosszú – negyedórás – emlékbeszédet készített elő. A ceremónia napján azonban értesítették, hogy Ferenc József hajlott kora miatt az uralkodó már nem tud hosszú ideig állni, így egymondatos beszédet kértek tőle. Vaszilievits némi kuruckodással egy húsz sor hosszú, többszörös körmondattal tett eleget a kérésnek... Tábori Kornél: Vidám esetek. *Tolnai Világlapja*, 1927. március 30. 26.

69 Borbás 1999, 42.

70 Szatmári 2014, 107.

tatlanul szép. A napsugár éppen abban a pillanatban bukkant elő, mikor a király leolvasta a következő felhívást: „Hulljon le a lepel!”⁷¹

Záró gondolatok

Andrássy lovasszobrának felavatása a dualista időszak emlékezetpolitikájának fontos stációja. A gróf mindig kiállt a kiegyezés ügye mellett, és utolsó főrendiházi beszédében a kiegyezés ügyét védte a véderőtörvény kapcsán.⁷² Hangsúlyozta, hogy a kiegyezés alkotói „nem könnyen felszedhető nomád sáornak tekintették a kiegyezést”, hanem általa a közjogi kérdéseket egyszer és mindenkorra akarták elintézni, hogy a birodalom két államának viszonya a következő nemzedékekben később alku tárgyát ne képezze. Az önálló magyar hadsereget sürgették volna, ha célszerűnek látszik, de nem így volt. Ők nem akartak két hadseregre támaszkodó birodalmat létrehozni, amely politikailag tehetetlen és katonailag gyenge lett volna. Andrássy szerint a közös hadsereg nem idegen intézmény, hanem a Monarchia, és azon belül Magyarország védelmezője.⁷³

Mikszáth beszámolója szerint az ünneplő tömeg soraiban „okos emberek sugdosnak köröskörül, hogy miért kellett éppen most leleplezni Andrássy szobrát, mikor nagy műve roskadozik? Roskadozik-e vagy nem, ez Andrássy nagyságából, érdemeiből nem von le semmit. Hiszen ha a kerék eltörik, nem mindig a kollár az oka, hanem vagy a szilaj lovak, vagy a rossz kocsisok, vagy a rossz utakon való járás [...]”⁷⁴ A jelenlévők ezzel a Monarchiát sújtó bel- és külpolitikai nehézségekre utalhattak, amely a Magyar Királyságban még jobban érződött a darabontkormány friss emléke miatt. Bár a kortársak körében megfogalmazódott az a remény, hogy a koalíciós kormány – az egyesült ’48-as és ’67-es tábor – felül fog tudni emelkedni ezen a válságon, és az emlékmű avatásában szinte egy új korszak kezdetét látták,⁷⁵ ezek a várakozások nem teljesültek.

71 A meglovasított diplomata. *Népszava*, 1906. december 4. 7.

72 Angyal 1943, 78.

73 Kozári 2018, 215.

74 [Mikszáth Kálmán] M. K.: Andrássy szobra. *Vasárnapi Ujság*, 53. (1906) 49. sz. 794.

75 Az Andrássy-szobor leleplezése. *Budapesti Hírlap*, 1906. december 3. 1. „Ki hitte volna

A kortársak közül legrealisabban talán a *Magyarország* egyik újságírója értékelte gróf Andrassy Gyula eredményeit: „Nagy kvalitásai, igaz magyar szíve, forró honszeretete előtt tisztelettel hajlanak meg azok is, akiket a politika elválasztott e kiváló férfiútól. [...] És ha műve nem is lesz örökké tartó, már magában az, hogy egy pár évtizedre békét szerzett Európa nemzeteinek, hervadhatatlanná teszi az ő babérjait”.⁷⁶

Jelen esetben a próféta szólt a zszurnalisztából: két évvel a szobor felavatását követően a Monarchia annektálta az Andrassy kezdeményezésére okkupált Bosznia-Hercegovinát, majd a balkáni expanzív törekvések végzetes módon szembetalálkoztak az Orosz Birodalom imperialista pánszláv politikájával. A Monarchia belpolitikai és gazdasági válsága, amely jól érzékelhető volt már a szobor avatásának pillanatában, rövid időn belül kiteljesedett, és az első világháborúban kulminálódott. Ekként Andrassy szobrának leleplezésére már a dualista állam végső bukásának árnya vetült, a ceremónia pedig egyszersmind a magyar középhatalmi lét egyik utolsó jelenetét mutatta meg. Egyben része volt azon folyamatnak, amikor „a XIX. századi nacionalizmusok megszilárdulása során a jogi egyesülést az érzelmi kohézió követte”.⁷⁷

Épp a nemzeti érzület gyengült meg drámaian 1918/19 viharos hónapjai során. A nemzeti múlt átértékelésében maga Zala is szerepet vállalt, tekintettel arra, hogy részt vett az Andrassy-szobor 1919. évi, „Munka Templomává”⁷⁸ való átalakításában.⁷⁹ E bolsevik szentély úgy jött létre, hogy a szobor köré görög stílusú fatemplomot építettek, rajta az „őszirózsás katona” (Strobl Zsigmond) gipszmásolatait helyezték el, „a talapzat frízén [pedig] a Forradalom és Világ szabadság ruhátlan, allegorikus nőalakjai különböző társadalmi osztályok menetét vezették”.⁸⁰

1890-ben, mikor az Országgyűlés elhatározta, hogy Andrassy Gyula grófnak szobrot állít, hogy a leleplezés ilyen környezetben és ilyen színezéssel megy végbe és hogy akkor, mikor Andrassy ércalakja meg jelenik a piederstálon, ki fog esni és mint a szélhordta homok el fog tűnni az a korszak és az a hatalmas tábor, melyet Tisza-kornak és tábornak ismertünk.”

76 A helyzet. *Magyarország*, 1906. december 2. 9.

77 Bertényi 2014, 207.

78 Potó 2003, 263.

79 Szatmári 2014, 126.

80 B. Müller–Csorba 2020, 126.

A proletárdiktatúra intermezzója után a szobrot helyreállították, de a következő világegést már nem vészelte át az emlékmű, jóllehet súlyosabb károk nem érték a harcok során. A papíron a Kossuth híd útjában álló szobornak⁸¹ eredendően a magyar történeti emlékezet *megjelenítése* miatt kellett elpusztulnia. Az emlékmű bronzanyagát a budapesti Sztálin-szoborba olvasztották be.⁸² A „múltat végképp eltörölni” internacionalista szemlélete napjaink emlékezet-politikai vitáiban is tetten érhető – elég, ha a budai Vár 2010-től kezdődő rekonstrukciójára gondolunk.

Magyarország súlyos adósságát törlesztette, amikor 2016-ra elkészült az új Andrásy-szobor: ennek révén kiegyezéskori történeti emlékezetünk egyik szimbóluma születhetett újjá.

81 A modern szakirodalom (Potó 2003, 66.; Borovi 2017, 90.) némileg konfúz e tekintetben, hiszen ismeretes, hogy a szovjetek lerombolták volna az emlékművet – a Kossuth híd építése pusztán jó ürügyként szolgált az eltávolításra. Analógiaként említhető a Nemzeti Színház 1964. évi lebontása.

82 B. Müller–Csorba 2020, 130.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Angyal 1941.** Angyal Dávid: *Gróf Andrássy Gyula*. MTA, Budapest, 1941.
- Bertényi 2014.** Bertényi Iván: Állt 37 évet. Werbőczy István budapesti szobra. *Történelmi Szemle*, 56. (2014) 2. sz. 203–230.
- Borbás 1999.** Borbás György: *A millennium szobrása, Zala György (1858–1937)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.
- Borovi 2017.** Borovi Dániel: Lovon vagy gyalog? Az Andrássy-emlékmű felállítás és bontása a források tükrében. *Aetas*, 32. (2017) 4. sz. 63–91.
- B. Müller–Csorba 2020.** B. Müller Tamás – Csorba György: *A Nemzet főtere. A Kossuth tér története*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.
- Cieger 2017.** Cieger András: Deák Ferenc írásban és képen. Miként ábrázolható a kiegyezés? *Századok*, 151. (2017) 6. sz. 1247–1268.
- Farkas 1989.** Farkas Andrea: Az elfeledett esztétika. In: Grezsa Ferenc (szerk.): *Acta universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historiae litterarum Hungaricarum*. Sík Sándor emlékszáma. Tomus XXIII. Szeged, 1989. 56–59.
- Kincses 2003.** Kincses Katalin: „Minden különös ceremónia nélkül.” A Rákóczi-kultusz és a fejedelem hamvainak hazahozatala. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116. (2003) 1. sz. 57.
- Kozári 2018.** Kozári Monika: *Andrássy Gyula*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
- Liber 1934.** Liber Endre: *Budapest szobrai és emléktáblái*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, 1934.
- Lyka 1983.** Lyka Károly: *Szobrászatunk a századfordulón*. Corvina, Budapest, 1983.
- Orosz 2019.** Orosz László: „Egy vak és egy béna, ha összefognak. A weimari Németország és Magyarország együttműködésének kérdéséhez. *Történelmi Szemle*, 61. (2019) 3. sz. 451–477.
- Potó 2003.** Potó János: *Az emlékezet helyei. Emlékmű és politika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Sárkány Sándorné 1943.** Sárkány Sándorné Halász Terézia: *Széll Kálmán életrajza*. Fodor Állami Nyomda, Budapest, 1943.

Schwarzwölder 2019. Schwarzwölder Ádám: Széll Kálmán irathagyatéka.

Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények, 17. (2019) 603–614.

Szatmári 2014. Szatmári Gabriella: *Fény és árnyék. Zala György pályája és művészete*. Vitrin Kiadó, Zalaegerszeg, 2014.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BFL: Budapest Főváros Levéltára

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár, K26, Miniszterelnökségi iratok, 666–667.
doboz

HIVATKOZOTT KORABELI SAJTÓ

A Hét

Budapesti Hírlap

Fővárosi Lapok

Magyarország

Népszava

Pesti Hírlap

Tolnai Világlapja

Új Idők

Vasárnapi Ujság

The Hungarian Historical Memory in the Light of the Unveiling of the Equestrian Statue of Andrassy in 1906

ABSTRACT: In my study I intend to summarize Hungarian historical memory in the light of the equestrian statue of Count Gyula Andrassy, from its original conception in 1890 to its unveiling in 1906. This was the outstanding cultural event of the year, even though 1906 was also the year of the reburial of Ferenc Rákóczi II in Kassa (today: Košice, Sk) and the unveiling of the equestrian statue of King St. Stephen's in the Castle District. These three events were the most significant cultural events of the second Wekerle government, and were considered by the coalition cabinet of the utmost importance, as they marked the end of the 1905 internal political strife. In addition, Andrassy's statue was unveiled by Franz Joseph, Emperor of Austria-Hungary, himself.

My work concludes that although the statue of Andrassy was not the first equestrian monument in Budapest – as was originally proposed – it was perhaps the best symbol of the international prestige and strength of Hungary during the Dualism era, and the authentic central power status of the kingdom.

KEYWORDS: Gyula Andrassy, Austria-Hungary, equestrian statue, Franz Joseph I, Sándor Wekerle, Kálmán Mikszáth, historical memory

MELLÉKLET

Andrássy-lovasszobor, Kossuth Lajos (Országház) tér, Andrásy Gyula szobra (Zala György, 1906.) a Parlamenttől délre, háttérben a Földművelésügyi Minisztérium épülete, lelőhely: Fortepan, 86329. sz. kép, adományozó: Schmidt Albin

Andrássy-lovasszobor, Kossuth Lajos (Országház) tér, gróf Andrássy Gyula szobra (Zala György, 1906.) a Parlamenttől délre, lelőhely: Fortepan, 27692. sz. kép, adományozó: Schoch Frigyes

Andrássy-lovasszobor, Kossuth Lajos (Országház) tér, gróf Andrássy Gyula szobra (Zala György, 1906.) a Parlamenttől délre, háttérben a budai Duna-part, lelőhely: Fortepan, 27693. sz. kép, adományozó: Schoch Frigyes

